

DEME LÁSZLÓ

KINEK IS FOGALMAZUNK?

Látszólag talán mesterkéltnél, vagy éppen fölösleges is az a kérdés, amelyet itt címként felvettem. Hogy kinek fogalmazunk? A válasz roppant egyszerűnek látszik: az író az olvasónak, a beszélő a hallgatónak. A modern kommunikációkutatás nem felfedezte, csak megerősítette azt, amit nagyon régen tudunk: hogy a fogalmazásnak — mint szövegalkotásnak — minden válfajában, sőt minden konkrét esetben társas célja van: a magunk kifejezésén túl a magunk megértetése. A szöveg a kommunikáció közege. Az a feladata, hogy gondolatainkat (s nem kevésbé érzelmeinket, akaratainkat), melyek agyunk-idegrendszerünk-pszichénk zárt világában, másoknak érzékelhetetlenül létrejönnek, e kinyilvánítás, kivetítés, megjelenítés útján érzékileg megfoghatóvá tegye.

1. A képlet tehát így áll: az író az olvasónak, a beszélő a hallgatónak fogalmaz. A kettős osztódás nem véletlen: írás és élőbeszéd a gondolatok közvetítésének ma már lényegében egyenlő rangú, egyenlő fontosságú két módja. De közülük az első látási, azaz vizuális, a második meg hallási, azaz akusztikai ingerré varázsolja a külvilág számára a mi belső világunknak egy darabját. Azaz más-más érzékterületen működik mindkettő, s hatásterületük ma már nagyjából egyenlő rangú. Ám ez az egyenrangúságuk nem olyan régi: az emberiség fejlődése során százezer évekig az eredeti, a hangos forma volt az egyedüli, s még később is sokáig az uralkodó. Az írás úgy született, és sokáig úgy élt csak, mint az élőbeszéd rögzítését, tartósítását szolgáló másodlagos forma; segédeszköz, mely magát a szövegalkotást nem befolyásolta alapvetően módjában, természetében.

De hányszor voltunk már a fejlődés során tanúi olyan folyamatnak, hogy az új forma elkezdett visszahatni a tartalomra! Nos, itt is ez történt. S ez a fejlődés lassan oda vezetett, hogy ma már minden fejlett írásbeliséggel bíró társadalomban érezhetően más a beszélt és más az írott szöveg stílusa, formája; — mert mások a követelményei és a lehetőségei megalkotásuknak is, megértésüknek is.

Mik közöttük a leglényegesebb eltérések? A szóhasználatiakra már tréfák is vannak. Hogy nehéz ám a magyar nyelv, mert amit *burgonyá*-nak írnak, azt *krumpli*-nak ejtik, amit *gyógyszertár*-nak írnak, azt *patiká*-nak ejtik; és így tovább. Írott stílusunkban *noha* a megengedő, *miel* az ok-okozati viszony jelölő-eszköze; beszédben inkább azt használjuk: *bár*, illetőleg: *mert*. Mondani magam is így szoktam: „a házba vagyok”, „a szobába üldögélek”; de írásba egyiküket sem adnám, ott a „házban” meg a „szobában” az ide illő forma. (S lám, most magam sem vagyok biztos: írásba adunk-e valamit, vagy írásban adjuk; mivel ezt mondani szoktuk, de leírni ritkán!) — De ezek nem szerkezeti különbségek, csak elemhasználatiak; s a megszokásból adódnak, nem a két műfaj belső természetéből. Nézzük csak azokat az eltéréseket most, amelyeket a kommunikációs helyzet kétfélesége magyaráz, sőt: diktál!

Az élőbeszédnek természetéhez tartozik, hogy szövege spontán és változtathatatlan. Úgy érkezik a hallgatóhoz, ahogyan a gondolat születik: kissé nyersen, da-

rabosan, sőt nemritkán darabjaiban; a magvát elől hordva, a többi mozzanatot kiegészítésként az után. A beszélt nyelvnek legtöbb mondatára azt mondhatjuk: szukcesszív mondat, mert egy tudattartalom részeit kis egységek egymásutánjában adja; benne a gondolat darabjai egymást követően jelennek meg. Jellegzetes formája az ilyesféle: „A bíró az ablaknál állt, és mereven nézte a vőlegényt, amint a fejébe csapja a kalapját, és elrohan.” Rövid, viszonylag önálló részeknek egymásutánja ez, s a tagok nagyjából egyenrangúan kapcsolódnak benne.

Az írásbeli fogalmazás más lehetőségekre épül. Ott a szöveg megalkotója — a toll végét rágva vagy írógépe előtt töprenkedve — magában előre végig tudja gondolni mondatait. Még utólag is faraghat rajtuk: kihúz, betold, átformál, alakítgat; eltünteti a születésükkel járó vajúds nyomait. Mérlegeli a részek súlyviszonyait, sűrít és alárendel, tisztára és kerekre csiszolja a mondategészetet. Néha túlságosan is! Ami így kikerekedik (s valóban „kerekedik”, a szónak eredeti értelmében is), az már nem szukcesszív mondat, hanem szimultán; mert egy tudattartalom részeit hierarchikusan elrendezett egészbe építve adja. Jellegzetes formája — tartalmilag előző példánknál maradván — az ilyen: „Az ablaknál álló bíró mereven nézte a kalapját fejébe csapva elrohanó vőlegényt.” Ez a mondat megbonthatatlan egész; részei szorosan egymáshoz — vagy épp egymásba — épülnek, és szigorúan meghatározott helyükön állnak.

Erdemes a két formát egymás mellé tenni. Az első így hangzott: „A bíró az ablaknál állt, és mereven nézte a vőlegényt, amint a fejébe csapja a kalapját, és elrohan.” Itt négy kerek részegység kapcsolódik egymáshoz, s közben a hallgató mándig tudja, hogy meddig értünk el, s mihez rakódik az, ami következik még. Az információelmélet nyelvén azt mondhatnánk: az egyes részletekben a nyitás után hamar megtörténik a visszazárás, és az újabb részek soros kapcsolással csatlakoznak az addigiakhoz. Ha ezt a formát képletezzük (az egyes szerkezeti elemeket egy-egy fekvő vonalkával, mélységi helyzetüket süllyesztéssel jelölve), a következő formát kapjuk:

$$(- \quad - \quad -) + (- \quad - \quad -) \quad \downarrow \quad (- \quad - \quad - \quad -) + (-)$$

Az első két kerek egység két főmondat, közvetlenül a beszéd szintjén, az utolsó kettő két mellékmondat — a második főmondatnak alárendelve — közvetlenül a beszéd szintje alatt. Minden egység viszonylag zárt, s az utána következő önállóan viszi tovább a közlést. Az egyes egységeken belül minden szerkezeti elem közvetlenül a mondat szintjén áll, szabad mondatrész. Az egész olyan, mint egy pontonhíd: a tagok nem valami szorosan kapcsolódnak, de azért összeérnek; s minden tagot több ponton is tart.

A másik változat egészen más szerkezetű. Az így hangzott: „Az ablaknál álló bíró mereven nézte a kalapját fejébe csapva elrohanó vőlegényt.” Ebben nincsenek lineárisan egymáshoz kapcsolódó részegységek. Az egész mondat egyetlen végigfeszülő ív, a nyitástól a visszazárásig. A képlete ilyen volna:

$$(\quad - \quad - \quad - \quad - \quad - \quad -)$$

Mondatszinten álló pillér mindössze négy van benne: „a ... bíró mereven nézte a ... vőlegényt”. Ami erre ráépül, ami e csontváznak húsként rárakódik, az viszont mind a mondat szintje alatt lóg. Ezért könnyen elsikkadhat, elröppenhet az újabb támpontra várakozás feszültségében anélkül, hogy tartalmával-súlyával a címzett agyáig érne.

Az írott szöveg olvasóját azonban ez talán nem is zavarja túlságosan. Szemünk — az olvasási gyakorlat mai fokán — már előre átfogja a távolságot két mondatkezdő nagybetű között, s így öntudatlanul is felkészülünk a mondat terjedelmére.

Sőt: a benne foglalt vesszők száma — vagy hiánya — jelzi ösztöneinknek még a belső tagoltság — vagy tagolatlanág — mértékét is. Az olvasó tehát egy szemvilánnal — mondjuk így — „ráhangolódik” a formai eszközök által előre jelzett szerkezeti forma felfejtésére, s ezen keresztül a tartalom megértésére. Így ellensúlyozódik az olvasás során az írott szövegnek egy lényeges hátránya, vesztesége az élőbeszédbelivel szemben. Az, hogy ebből hiányoznak az értelmezést és színezést szolgáló hangeszközök — a hangsúly, a hanglejtés, a beszédtempó és a szünet —, s így a plasztikusabb élőszóval szemben az írás bizony egysíkú. Ám a szemnek szól, és az — mint láttuk — némi gyakorlottság alapján sok mindent előre jelez.

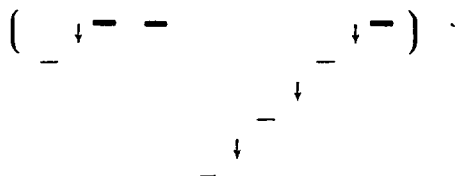
2. Nos tehát, hogyan is hangzott magától adódó válaszuk? — Az író az olvasónak fogalmaz, a beszélő a hallgatónak. Azt láttuk: a két szövegalkotási forma valóban más-más lehetőségeket rejt, a megformálásra is, a visszafejtésre is. S így a kettő más és más szövegtípust enged, sőt kíván ahhoz, hogy a közlés, a gondolatátadás sikeres legyen.

Igen ám! Csakhogy napjainkban — a rádió, a televízió, s más oldalról: a nyilvános beszédre ösztönző közéleti demokratizmus korszakában — ez a nagyon egyszerű képlet bonyolultabbá vált a fent jelzethnél. Egyre gyakoribb ugyanis, hogy az „író” — vagyis aki ír — nem olvasónak fogalmaz, hanem — hallgatónak. Azaz: írott szövegeink egyre többször jutnak olyan sorsra, hogy ki kell lépniük eredeti közegükből, természetes hatássíkjukból: a címzetthez nem látási ingerekként jutnak el, mint olvasóhoz, hanem hallási ingerekként, mint hallgatóhoz. Előadásokat, felszólalásokat, ünnepi köszöntőket, politikai beszédeket közéletünkben is egyre többször írunk meg és olvasunk fel; a televízióban elég gyakran, a rádióban meg döntő többségben leírt szöveg a hallgatóra való akusztikus ráhatás alapja.

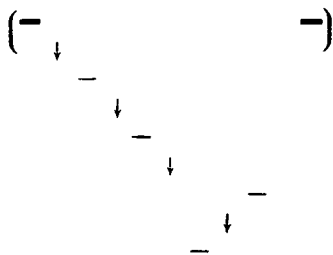
De ez azt jelenti: a szövegalkotás módja meg az átadás formája mind több alkalommal kerül ma ellentmondásba egymással!

Az első pillanatban azt gondolhatnánk: ez talán nem is olyan nagy baj. Hiszen a felolvasás során megjelennek az élőbeszéd értelmező és színező eszközei — a hangsúly, a hanglejtés, a beszédtempó, a szünet —, s az egysíkú írott szöveget visszabontják plasztikusra, többdimenziósra. S ez igaz is. Ámde attól az írott szöveg még nem válik beszéltté, csak — felolvasottá. S azt láttuk: írás és beszéd között szövegalkotásbeli különbség is van. S az írott típusú szöveg felolvasva is az marad, a „hangos áttétel” magát a szövegformát nem változtatja meg. Pedig — ez kiderült fentebb — itt nem is csak a két kommunikációs alapforma szövegszerkezeti eltérései a lényegesek, hanem — s bizony nem kevésbé — az is, hogy a hallgatónak mások a szövegigényei, mint az olvasóknak.

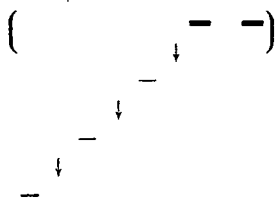
Különösen áll ez a mi nyelvünkre! A magyart az jellemzi, hogy alárendeléskor a megszorító elem eléje kerül a megszorítottnak. Figyeljük csak ezt a sort: „a gyerekek”, „a szaladó gyerekek”, „az iskolába szaladó gyerekek”, „az elkésve iskolába szaladó gyerekek”. Mindegyik formában a *gyerekek* az adott rész magva, azzal kapaszkodik meg a szerkezet a mondat szintjén. De egyre több — és egyre mélyebben mondat szint alá szorított — előzetes információt kell függően tárolnunk, míg elérünk-felérünk hozzá. Tegyük csak egy ilyen mondatba: „Sok balesetet okoznak az elkésve iskolába szaladó gyerekek.” Mindjárt érezhető, hogy a közlésnek felső szintű folyama az első rész után megszakad. A „Sok balesetet okoznak...” folytatása függőben marad, nincs visszazárás, míg csak a *gyerekek* rész ki nem bukkan az őt megelőző bővítmények homályából. — Itt ilyen a képlet:

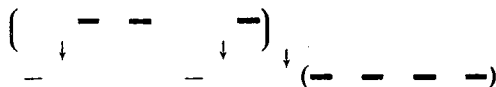
Mennyivel könnyebb az oroszban! Ott legtöbbször elől áll a pillér, a támpont, s utána is fokozatos mélyüléssel kapcsolódnak a kiegészítő információk. Vegyünk egy egyszerű kis példát: „Ударников, работавших на постройке железной дороги, премизовали.” Ennek ilyen a szerkezete:

S hogy hangzik ugyanez magyarul? Írott stílusunkban így: „A vasút építésén dolgozó élmunkásokat kitüntették”. Képlete:

A magyar szerkezet a mélyben kezdődik itt; illetőleg a kezdés után a mélybe zuhan az előbbi (a „Sok balesetet...”) példában. De honnan tudná a hallgató, hogy melyik mélységben termett, hányadik pincébe is zuhant hirtelen! Ő támpontra, visszakapcsolódásra vár. S ennek feszültségében gyakran elsikkad, figyelmen kívül marad az előre türemlett bővítménysor. Mondtuk; és mégsem mondtunk a hallgatónak semmit. Ez különösen akkor baj, ha lényeges, fontos részeket szorítottunk bővítménnyé, mert azok alárendelt helyzetükben bizony nem informálnak hatékonyan. — Mennyivel nyomatékosabb, nevelőbb például korábbi mondatunk így felépítve: „Sok balesetet okoznak azok a gyerekek, akik elkésve szaladnak az iskolába”. Itt a két önállóított egységnek szinte minden részlete a maga mondatának felső szintjén áll:

S a két forma között nem is csak az a különbség, hogy az utóbbiban hamarabb megtörténik a visszazárás, meg hogy az előremutatás (azok a...) segítségével már az első egységben jelezzük a másodiknak kapcsolódási helyét és módját. Ami ugyanolyan fontos: hogy ez a tagoltabb megoldás jobban is színezhető, mint a zsúfoltabbik. Nézzük az első változatot: annak dallama szükségszerűen laposabb, egyhangúbb. Főleg azért, mert a mondat elején megkezdett — nem is túl magas — hangnemet a megszakításkor le kell nyomni, hogy az előre vetett bővítménysort átívelhessük. S közben még azt sem nagyon tudni, hogy a *gyerekek* szó elé halmozott részek közül melyiket hangsúlyozzuk erősebben a többinél. S ráadásul a bővítménysor előtt, az *okoznak* rész után, még szünetet is kell tartani, hogy nekikészüljünk az átíveléshez szükséges — hangerő- és hangmagasságbeli — lesúlylyesztésnek.

Akárhogy vesszük is: az „írott” fogalmazású forma szürke, monoton felolvasásra készlet. S — próbáljuk csak ki — ráadásul még időigényesebb is, mint az oldottabb változat, amelyik jobban színezhető, könnyebben érthető, sőt akár gyorsítható is. — Sok hírszerkesztő magyarázza zsúfoló szövegszerkesztésmódját azzal, hogy kevés a híradási idő, röviden kell fogalmaznia. Az a tanácsunk: akkor se „sorra” fogalmazzon, hanem inkább „másodpercre”: a kisebb kerek egységekből felépített, de túlzott mélységektől és túlfeszített ívektől mentes szöveg nagyobb kilengésekkel és tempóval is világos, érthető marad. Egy ilyen általános modorváltás tehetné mai, túlzottan „informáló” — s ezért sokszor a fülek mellett elszuhanó — híradási és közéleti stílusunkat „kommunikatívabbá”, azaz embertől emberhez szólóbbá.

3. A túlzásúfolás és túlfeszítés persze az olvasónak sem öröm; de a hallgatónak egyenest kinszenvedés. Ott röpköd a füle mellett az információ, és ő — Tantalusként — gyakran csak foszlányokat tud elkapni belőle. Vizsgáljuk csak tovább a problémát valóságosan elhangzott rádiószövegeken!

Egy kommentárból idézem úgy, ahogy — magnetofonszalagról, jó néhányszori lehallgatás után — leírtam: „Másképp — nehogy a politikai rendezés érdekében tett, és a történetek miatt bizonyos fokig háttérbe szorult politikai erőfeszítések lekerüljenek a napirendről — az Egyesült Arab Köztársaság új kezdeményezésekkel lép fel a nemzetközi porondon is.” Olvasva ez a mondat hibátlan, értelmes, érthető, jó. De rádióbemondó legyen a talpán, aki ezt jól súlypontozva, igazán „kommunikatív” módon fel tudja olvasni; és főleg: aranyéremmel kitüntetett rádióhallgató az, aki ezt az első hallásra meg tudja érteni, át tudja fogni.

Pedig a rádiózásban csak „első hallás” van, semmiféle „második hallás” nincsen. Az olvasó megteheti — ha megteszi —, hogy újrakezdi a megfejtést, ha belegabalyodott a szövegbe. A hallgatónak azonban nincs semmiféle kontroll-lehetősége. Ő csak föprenghet rajta, hogy mit is hallott; s közben megszakad számára a mondanivaló lánc, elröppen a füle mellett a folytatás.

Nézzük csak meg az imént idézett mondatot! Ha képleteznénk, ugránczó mélységek és feszített ívek jellemeznék. Legfőbb jellegzetessége, hogy az elején „kinyit” ugyan, de rögtön meg is szakítja a fő gondolatot egy vaskos közbevetéssel, mely maga is igen zsúfolt megformálású, s csak a mondat vége felé jut el a visszazáráshoz, folytatva még egy rövid toldással. Hallgatónak fogalmazva, talán így hangozhatna inkább: „Másképp az Egyesült Arab Köztársaság új kezdeményezésekkel lép fel a nemzetközi porondon is, nehogy lekerüljenek a napirendről azok a politikai erőfeszítések, amelyeket maga a politikai rendezés érdekében tett, de a történetek bizonyos fokig háttérbe szorítottak.”

Ez a forma négy alapegységre, négy tagmondatra elosztva tartalmazza azt, ami az eredetiben kettőbe zsúfolódott össze. A viszonylag lezárt, kerek részek száma megkétszereződött; az „emészthetőséget” ez már önmagában is segítené. De még inkább az, hogy most mindjárt az első részben kikérekedik a lényeg: a fő mondanivaló, az információs súly a legelső tagmondatban a visszazárásig jut. A második rövid — és lényegében ismét csak lezárt — magyarázatot tartalmaz, egy továbbmutató (azok a...) résszel is ellátva. E részben az állítmány előbbre hozása még a kis egységen belül is segíti a hallgatót támpontot találni. A második tagmondatból kímutató elem ellensúlyozza azt, hogy a harmadik és negyedik egység alárendelt, tehát egy szinttel lejjebb áll az eddigiéknél. A harmadikban a *maga* szó beiktatása lehetővé teszi, hogy szerkezete a negyedikével párhuzamossá alakuljon, s így e kettőt az arányosság is összetartja.

Próbáljuk csak meg: a két változat közül melyik színezhető jobban mondatfonetikai eszközökkel, melyik érthetőbb az első hallásra; s melyiknek tempója gyorsítható az érthetőség veszélyeztetése nélkül! — Olykor szidjuk a rádiót; hogy akusztikuma szürke, sablonos, színtelen; szinte úgy érezzük: minden férfi és minden női bemondója egyazon sablon szerint beszél. Nos: a sablonosságot a szöveg sugallja, sőt kényszeríti rá a felolvasóra. A szöveg, amely legtöbbször gondos is,

pontos is; — csak épp a hallgatóra való tekintet nélkül fogalmazódott meg. (A fogalmazódott igealaknak személytelen jellege szinte szimbólum is lehetne itt.)

Hát még ha a felolvasandó szöveg nem is olyan hibátlan! Akkor azután igazán tág tere van a félreértésnek, félreértelmezésnek. Sohasem felejttem el például azt, hogy nem sokkal felszabadulásunk után — sok szó esett akkoriban arról, hogy új értelmiséget kell kinevelnünk, s ezért a régi értelmiségiekben megingott a biztonságérzet — egyik, akkor vezető politikusunk, hogyan akarta megnyugtatni a felzaklatott kedélyeket. Erre hivatott mondata így indult: „A szocializmus nem a régi értelmiség félreszorítását, hanem...” S már folytattam is magamban: „...hanem az új értelmiség félreszorítását...”; s már bele is zavarodtam, s a valódi folytatás elzúgott a fülem mellett. Máig sem tudnám, hogyan fejeződött ez be, ha másnap az újságban el nem olvasom: „...nem a régi értelmiség félreszorítását, hanem éppen felfrissítését kívánja.”

Nos, engem a felolvasó politikus csapott be, őt meg a saját szövege. Mert ha már így írta le ezt a mondatot, akkor legalább a hangsúlyozással kellett volna helyreütnie a hibát, ilyenformán: „A szocializmus nem a régi értelmiség félreszorítását, hanem éppen felfrissítését kívánja.” De az igazi jó megoldás az lett volna, ha maga a szövegezés jól polarizált, ha az ellentétpár mindkét tagját átfogó közös részt („a régi értelmiség”) nem sikkasztja bele a pár első tagjába, hanem kiemeli; s így nem azt tagadja, amit nem akar, hanem azt tagadja, amit akar; azaz ha így fogalmaz: „A szocializmus a régi értelmiségnek nem félreszorítását, hanem éppen felfrissítését kívánja.”

Többször láttuk az eddigiekben: a szöveg, a mondat eleje kinyit, előre jelez. A jóé jól, a rosszé rosszul. A hallgató önkéntelenül ráhangolódik valamilyen irányú folytatásra; s a továbbiak megértése szempontjából nem mindegy: milyenre. Ha a nyitó rész jó irányba viszi, a visszazárás könnyű és természetes. Ha nem, akkor kész a rövidzárlat: a kommunikációs lánc megszakad.

Gyakori az ilyen defektus a tárggyal. Nézzünk csak ilyeneket: „Állandóan *kerülgetnünk* kellett a *cementet*, építési *anyagokat* szállító teherautókat.” A *kerülgetnünk* egy tárgy iránti várakozást kelt a hallgatóban. Meg is érkezik a *cementet* meg az *anyagokat*; s a hallgató képzetében szanaszét heverő cementkúpok és téglahalmok jelennek meg, köztük bukdácsoló riporterrel. Aztán már nem tud mit kezdeni a folytatással, hiába érünk később az igazi tárgyig. — Ugyanez a probléma itt is: „Egyszerre *megpillantotta* a fehér *báránfyelhőket* figyelő társaság közepén álló fiatal nőt.” A téves visszazárás hamar megtörténik; azután kezdődhet a visszabontás, újrakapcsolás; — hány mondat zúg el közben a fülek mellett megértetlenül!

Nem ritkább a becsapásnak másik formája; amely nyelvtanilag nem is hibázatható, csak kommunikációs szemszögből félrevezető. Jellegzetes esetei: „Akkor *érkezett* meg Kádár János, az egyszerre pártfőtitkári és miniszterelnöki posztot betöltő *politikus* hozzánk intézett levele.” Az első rész alapján a hallgató Kádár Jánost várja személyesen, s mikor a levelet kapja helyette, már nincs nyitott csatornája a visszazáráshoz. Ilyen ez is: „A holnap nyíló kiállításra *megérkezett* Eötvös Loránd, a nagy *fizikus*, szinte valamennyi műszere.”

Pedig nem sok hiányzott egyik esetben sem. Csak egy kis figyelmesség, némi tekintet a hallgatóra. Az előbbieken talán korábbi visszazárás és melléklmondatos hozzátoldás (pl. „Állandóan *kerülgetnünk* kellett a *teherautókat*, amelyek...”); az utóbbiakban még az sem, csak egy kis előrejelzés (így: „Akkor *érkezett* meg Kádár Jánosnak, a... *politikusnak*... levele”). — Ha a szövegalkotást nem pusztán a magunk kifejezésének tekintjük, hanem a másokra hatás, a tartalomátvitel eszközeként; ha nem pusztán „magunk felől” fogalmazunk, hanem egyben „a hallgató felé”; akkor sok veszély elkerülhető. Nem is részszabályokat kell ismernünk, csak a kommunikációs alaphelyzetet; nem is a grammatikára kell többet gondolnunk az eddiginél, csak a bennünket terhelő társadalmi felelősségre.

4. Lelki szemeimmel szinte látom az olvasót most: micsoda kárörvendő egyetértéssel mosolyog a rádiósok és tévések köreire irányuló itteni leckéztetésen. Pedig erre semmi oka sincsen: az elmondottak órá is vonatkoznak. Ma már mindannyian szónokok vagyunk; kisebb-nagyobb nyilvánosságnak szánt — s eléje is kerülő — szövegeknek (még felelőtlenül is felelős) alkotói. „Más kárán tanul az okos”: amit itt másokon számon kértem, bizony magunknak is megszívlelendő intés.

Mert: kinek is fogalmazunk hát? Azt láttuk: írásban is egyre gyakrabban a hallgatónak. Am akkor legyünk rá fokozottan tekintettel. S ne is csak a rádiós munkában, hanem a közélet mindennapjaiban is: beszámolók, köszöntők, felszólalások és egyebek megírásakor! Látjuk: a hallgatóhoz a szöveg lineárisan, darabjaiban érkezik, sokszor előrejelzés nélkül. Adjunk hát támpontot, mihelyt lehet; adjunk minél hamarabb lezárt s egymáshoz lineárisan kapcsolt kerek kis egységeket! Így szövegünk átvenni segít gondolatainkat; amúgy viszont csak — elrejtteni.

Azt a kérdést pedig — úgy gondolom — már fölösleges is volna föltennem, hogy a fogalmazásnak a kettő közül melyik az igazi célja!

KAPOSI MÁRTON

LUKÁCS GYÖRGY ÚTJA A MARXIZMUSHOZ*

A nemrég elhunyt nagy marxista filozófus így jellemezte Marxhoz vezető, illetve részben már Marx gondolatainak jegyében járt intellektuális útjának értelmét és jelentőségét 1933-ban, amikor ennek a még hosszú időn át tartó útnak a legnehezebb és egyéni továbbfejlődése szempontjából legdöntőbb szakaszát már megtette: „Úgy vélem, hogy abban a korszakban, amely Marx fellépését követi, a Marxhoz való viszony tisztázása központi problémájává kell hogy legyen minden gondolkodónak, aki egyáltalában komolyan veszi magát; hogy az a mód és az a fok, amelyben elsajátítja Marx módszereit és eredményeit, határozza meg rangját az emberiség fejlődésében. Ez a fejlődés osztályjellegűen meghatározott. De ez a meghatározás sem merev, hanem dialektikus: az osztályok harcában való állásfoglalásunk messzemenően meghatározza azt, hogyan és milyen fokon sajátítjuk el a marxizmust, másrészt viszont ennek az elsajátításnak minden elmélyítése elősegíti a proletariátus életével és gyakorlatával való egybeforrásunkat és ezáltal — visszahatóan — elősegíti Marx tanításaihoz való viszonyunk elmélyítését.”

Az a Márkus György szerkesztésében megjelent kétkötetes válogatás, amely több mint ezeroldalmi terjedelmével még a tizedrészét sem teszi ki a legkoncentráltabban világnézeti jellegű Lukács-művek szövegeinek, ezért a „Marx tanításaihoz való viszony elmélyítése” folyamatának csak a legfontosabb állomásairól villantthat fel egy-egy képet, többnyire a reprezentatív művek legjellemzőbb részleteinek kronológiai sorrendben való közreadása formájában.

A Lukács filozófiai fejlődését dokumentálni hivatott, de több más szempontból is lényeges és sokak által igényelt válogatással kapcsolatban az egyik — inkább csak formális — kérdés az, hogy valóban a legjellemzőbb filozófiai szövegeket tartalmazza-e; a másik — és ez a valóban tartalmi probléma —, hogy milyen életmű rajzolódik ki bennük, hogyan viszonyul Lukács marxizmusa Marxhoz?

* Lukács György: *Utam Marxhoz (Magvető, 1971.)*